

Rola i znaczenie dydaktyki geografii w przygotowaniu zawodowym nauczycieli geografii

Współczesne społeczeństwo zmienia się bardzo szybko, wpływa na to rozwój cywilizacyjny i ogromny postęp technologiczny. Nowoczesne środki przekazu spowodowały nieograniczone możliwości gromadzenia i przechowywania informacji oraz ich natychmiastowy przekaz między różnymi regionami kraju i świata. Uczeń mający dostęp do internetu, może posiadać znacznie większą wiedzę niż ta, którą zdobywa w szkole. Dlatego rola szkoły sprowadzająca się wyłącznie do dostarczania wiedzy o świecie i społeczeństwie przestaje funkcjonować. Istotą współczesnej szkoły nie jest wyłączone dostarczanie informacji ale głównie kształtowanie umiejętności poszukiwania i selekcji informacji oraz umiejętności porządkowania i hierarchizowania wiedzy wg określonych kryteriów i jej zastosowania w życiu zawodowym i społecznym.

Powstaje więc pytanie w jaki sposób przygotować studenta geografii do roli nauczyciela, aby potrafił sprostać wymaganiom w zakresie dydaktyczno-wychowawczym współczesnej szkoły?

Dydaktyka geografii jako przedmiot nauczania oraz jej założenia programowe

Przyznanie uczelniom wyższym rozległych uprawnień w zakresie kształcenia w latach 90-tych XX w. przyczyniło się do znacznych zmian w systemie kształcenia nauczycieli geografii na poziomie wyższym. Przeprowadzone badania wykazały istniejące różnice programowe w zakresie zarówno przedmiotów kierunkowych oraz pedagogiczno-dydaktycznych między uniwersytetami, a akademiami pedagogicznymi na korzyść tych ostatnich. Zarządzenie ministerialne z 1992 r. regulujące obowiązkową liczbę przedmiotów i wymiar godzin, tzw. minimum pedagogiczne – 270 godz., było zachowane jedynie w dziennym systemie kształcenia. Natomiast na studiach zaocznych liczba godzin przeznaczona na kształcenie nauczycieli geografii była mniejsza, średnio o 1/3 od wymaganego minimum (Jelonek 1996).

Obecnie kształcenie nauczycieli geografii prowadzone jest zgodnie ze standardami kształcenia MENiS z 2004 r. w trzech zróżnicowanych systemach:

- Studiach licencjackich stacjonarnych i zaocznych studiach (w 12 ośrodkach akademickich prowadzone są studia licencjackie z geografii);
 - jednopredmiotowe (przyroda),
 - dwupredmiotowe (geografia z przyrodą, geografia z biologią, geografia z ochroną środowiska, geografia z fizyką, itp.),
- dwuletnie uzupełniające studia magisterskie dzienne i zaoczne;

¹ Mariola Tracz, dr – Instytut Geografii – Zakład Dydaktyki Geografii Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie.

- jednolite 5 letnie studia magisterskie.

Limit godzin wyznaczony w standardach kształcenia nauczycieli jest zachowywany we wszystkich ośrodkach akademickich kształcących nauczycieli geografii w systemie studiów licencjackich (dziennych i zaocznych) i jednolitych pięcioletnich studiów magisterskich. Różnice dotyczą głównie zajęć z przedmiotów uzupełniających i fakultatywnych oferowanych przez poszczególne ośrodki (Osuch, Piróg 2004).

Wprowadzenie studiów 3-letnich licencjackich /dienne i zaoczne/ pociągnęło za sobą szereg konsekwencji. Zmieniło usytuowanie dydaktyki przedmiotowej w planie studiów oraz jej wymiar godzin, terminy i czas trwania praktyk, a w konsekwencji termin egzaminu końcowego. Oto parę danych:

- 150 godzin z dydaktyki geografii i drugiego przedmiotu usytuowane są na II (semestr 4) i III (semestr 5) roku stacjonarnych i zaocznych studiów geograficznych,
- przedmioty uzupełniające w wymiarze 60 godz., w tym obligatoryjne 30 godzin emisji głosu, rozłożone od I – III roku studiów.
- dwie praktyki pedagogiczne ciągłe w wymiarze 180 godz.; w szkole podstawowej w semestrze 5 (80 godz.) z drugiego przedmiotu i w semestrze 6 z geografii w gimnazjum (w wymiarze 100 godz.).

Usytuowanie bloku pedagogiczno- dydaktycznego na studiach licencjackich sprawia wiele trudności natury organizacyjnej i dydaktycznej. Znaczna ilość obligatoryjnych godzin kształcenia kierunkowego często uniemożliwia prawidłową realizację zajęć z dydaktyki geografii i praktyk pedagogicznych. Studenci III roku studiów przygotowują prace licencjackie, zdają egzaminy i równolegle odbywają praktyki w gimnazjum. Sprawia to, że część studentów, nie świadoma owych obciążeń przed wyborem specjalności nauczycielskiej, rezygnuje w trakcie studiów z zajęć pedagogiczno-dydaktycznych, nie zdobywając kwalifikacji nauczycielskich (Hibszter 2004).

Przygotowanie studentów do nauczania dwóch przedmiotów na poziomie licencjatu wiąże się bezpośrednio z programem owych studiów. Niestety aktualne programy licencjackich studiów geograficznych nie są nastawione na przygotowanie do zawodu nauczyciela. Dominuje w nich idea branżowego kształcenia zarówno z geografii fizycznej i geografii społeczno-gospodarczej. Dzisiaj zasadniczym elementem wykształcenia nauczyciela geografii na poziomie studiów licencjackich powinna być zintegrowana i operatywna wiedza geograficzna, odpowiadająca potrzebom pracy zawodowej oraz wymogom studiów geograficznych. Wiedza ta musi być stale aktualizowana i uzupełniana m.in. poprzez studia uzupełniające magisterskie i studia podyplomowe.

Na 5 letnich studiach magisterskich usytuowanie dydaktyki geografii nie uległo zasadniczej zmianie, a jedynie zmienił się wymiar godzin. A oto dane:

- 120 godzin zajęć (45 godz. wykładu i 75 godz. ćwiczeń) z dydaktyki geografii usytuowane na III i IV roku stacjonarnych i zaocznych studiów geograficznych,
- dwie praktyki ciągłe w wymiarze 150 godz., a mianowicie 75 godz. w gimnazjum /4 tygodnie/ na początku 7 semestru i 75 godz. w szkole ponadgimnazjalnej /4 tygodnie/ na początku 8 lub 9 semestru,

- przedmioty uzupełniające w wymiarze 60 godz., w tym obowiązkowa 30 godzin z emisji głosu od II do IV roku studiów.

Zajęcia z dydaktyki geografii mają na celu wyposażenie studenta w wiedzę przedmiotową, kształtowanie kompetencji oraz nabywanie doświadczenia w nauczaniu-uczeniu geografii w gimnazjum /licencjat, jednolite studia magisterskie/ i szkoły kończącej się maturą / studia uzupełniające, jednolite studia magisterskie/. W kształceniu nauczycieli geografii w AP w Krakowie na zajęciach z dydaktyki geografii uwzględnia się następujące elementy:

1. wiedza przedmiotowa z dydaktyki geografii i jej zastosowanie:

- operowanie wiedzą z zakresu systemów dydaktycznych,
- operowanie wiedzą o celach kształcenia,
- operowanie wiedzą o strategiach i metodach kształcenia geograficznego,
- operowanie wiedzą o formach i sposobach kontroli osiągnięć uczniów.

2. umiejętności nauczaniu-uczenia geografii:

- komunikowania,
- motywowania i zainteresowania uczniów geografiami,
- stosowania różnych strategii nauczania z wykorzystaniem różnorodnych środków dydaktycznych, w tym technologii informacyjnej,
- planowania, sprawdzania i oceniania osiągnięć uczniów,
- wykorzystania wiedzy o osiągnięciach uczniów do planowania strategii nauczania.

3. umiejętności organizacyjne i zarządzania zespołem klasowym:

- planowania i organizacji kształcenia,
- kreowania i wspierania właściwych działań w środowisku klasowym,
- dostrzegania i uwzględniania potrzeb uczniów.

4. rozwój cech osobowościowych nauczyciela geografii:

- umiejętności współpracy z nauczycielami innych przedmiotów,
- umiejętności analizowania sytuacji dydaktycznych w celu ciągłego doskonalenia umiejętności zawodowych,
- umiejętności dostrzegania roli nauczyciela w środowisku lokalnym i kształtowaniu rozwoju osobowościowego uczniów.

Diagnozowanie osiągnięć studentów – kandydatów na nauczycieli odbywa się poprzez zadania realizowane na zajęciach kameralnych i laboratoryjnych /praktyki śródroczne/ i w ramach praktyk zawodowych w różnych typach szkół.

Kadra dydaktyków geografii i nauczycieli uczestniczących w kształceniu dydaktycznym studentów

W 13 uczelniach istnieją jednostki organizacyjne zajmujące się dydaktycznym kształceniem studentów i nauczycieli geografii. Pod względem organizacyjnym są to 4 zakłady (AP w Krakowie, AŚ w Kielcach, UW i UŚ) i 7 pracowni (AP w Słupsku, UJ, UMCS, UŁ, UAM, AB w Bydgoszczy, UG, oraz jedno studium wydziałowe- Dydaktyki Przyrodniczej we Wrocławiu. Łącznie w tych ośrodkach zatrudnionych było w 2004 r. 32 pracowników naukowych z dydaktyki geografii. Stan kadrowy przedstawia się następująco: 2 samodzielnych pracowników nauki – profesor i dr habilitowany, 17 doktorów i 16 asystentów. W latach 1995-2004 zmniejszyła się liczba etatowych pracowników zakładów i pracowni dydaktyki geografii. W porów-

naniu z rokiem 1994, dla którego istnieją dane (Piskorz 1994, Jelonek 1996), stan ten zmniejszył się o 14 osób, a w stosunku do roku 2002 (Rodzoń 2002) o 6 osób. Ten skromny stan kadrowy i organizacyjny jest następstwem braku sprzyjających warunków zdobycia awansu zawodowego, zwłaszcza habilitacji z dydaktyki geografii. Potwierdzeniem tego stanu jest między innymi podejmowana, w niektórych jednostkach tematyka badań wykraczająca poza sferę zainteresowań dydaktyki geografii. Taki stan znacznym stopniu przyczynia się do pomniejszenia i rozwoju badań z tej dyscypliny.

Pomimo skromnego stanu kadrowego dorobek naukowy dydaktyków geografii w ostatnim dziesięcioleciu był znaczny. W latach 1995-2004 łącznie opublikowano 2552 pozycje (Prokocki 2005). Środowisko dydaktyków odpowiedziało na aktualne potrzeby oświaty związane z reformą programową. Większość z nich to prace aplikacyjne, tj. podręczniki szkole z geografii, przyrody i przedsiębiorczości – 15,8%, poradniki metodyczne i podręczniki z dydaktyki geografii – 11,9%, prace dotyczące kontroli i oceny w nauczaniu geografii – 11,2%. Natomiast mało było publikacji o charakterze teoretycznym – 2%, pomimo podejmowania badań naukowych podstawowych i stosowanych oraz prowadzenia prac magisterskich i doktorskich w zakresie dydaktyki geografii.

W podnoszeniu kwalifikacji zawodowych przyszłych nauczycieli geografii należy dążyć do pogłębienia przygotowania praktycznego poprzez praktyki pedagogiczne śródroczne i ciągłe. Z przeprowadzonych badań wynika, iż studenci geografii spośród 11 wyróżnionych kompetencji dydaktycznych, aż 8 nabywają w znacznym stopniu w trakcie ciągłych praktyk pedagogicznych (Osuch 2004). Wymaga to znacznego przeorganizowania współpracy z nauczycielami – opiekunami praktyk oraz z nauczycielami ćwiczeniowymi. Obecnie dobór nauczycieli ćwiczeniowych i opiekunów praktyk jest swobodny. Należy dążyć do wypracowania kryteriów pełnego uczestnictwa nauczycieli – opiekunów praktyk pedagogicznych w kształceniu zawodowym nauczycieli geografii. Jedną z form szkolenia mogą być spotkania dla nauczycieli gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych przyjmujących studentów na praktykę. Wzorem innych krajów, np. Anglii, Austrii, Niemiec, praktyki pedagogiczne powinny stanowić istotne ogniwo eliminujące część osób z wykonywania zawodu nauczycielskiego.

Podsumowanie

Wstępna analiza wdrożenia standardów kształcenia nauczycielskiego na przykładzie geografii wykazała istnienie luk w zakresie organizacyjnym i merytorycznym. Istnieje pilna potrzeba wprowadzenia szkoleń dla nauczycieli opiekunów praktyk pedagogicznych, aby bardziej świadomie uczestniczyli w przygotowaniu zawodowym studentów. Zajęcia z przedmiotów kierunkowych na studiach licencjackich muszą być bardziej związane z wymogami szkoły. Szczegółowej analizy i interpretacji wymagają treści z dydaktyki geografii, aby dostosować je do wymogów i potrzeb nauczyciela kształconego dla potrzeb współczesnej szkoły. Należy większą uwagę zwrócić na zagadnienia związane z egzaminami wewnętrznymi i zewnętrznymi uczniów z geografii, pracę z uczniem szczególnie uzdolnionym i słabym, organizacją warsztatu pracy w szkole i środowisku pozaszkolnym.

Literatura

- Hibszter A., 2004, *Kształcenie i doszkadzanie nauczycieli geografii w Uniwersytecie Śląskim*. [w:] *Kształcenie i doszkadzanie nauczycieli geografii w Polsce i krajach Unii Europejskiej w drodze do jednoczającej się Europy*. Wyd. Nauk. AP Kraków, s.14-23.
- Jelonek A., 1996, *Kształcenie geografów w wyższych uczelniach w Polsce, w tym kształcenie nauczycieli geografii*. [w:] *Różne drogi kształcenia i doszkadzania nauczycieli geografii* (red. Jarowiecki J., Piskorz S.). Instytut Geografii WSP Kraków, COMSN, Komisja Dydaktyki Geografii PTG, Kraków, s. 53-65.
- Osuch W., 2004, *Szkolne praktyki zawodowe studentów geografii a kompetencje nauczyciela geografii*. [w:] *Kształcenie i doszkadzanie nauczycieli geografii w Polsce i krajach Unii Europejskiej w drodze do jednoczającej się Europy*. Wyd. Nauk. AP Kraków, s.54-60.
- Osuch W., Piróg D. (red), 2004, *Kształcenie i doszkadzanie nauczycieli geografii w Polsce i krajach Unii Europejskiej w drodze do jednoczającej się Europy*. Wyd. Nauk. AP Kraków.
- Piskorz S. 1997, *Zarys dydaktyki geografii*. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Prokocki T., 2005, *Bibliografia dydaktyki geografii tom IV*. Maszynopis pracy magisterskiej wykonany na seminarium z dydaktyki geografii pod kierunkiem prof. S. Piskorza. Instytut Geografii AP Kraków.
- Rodzoś J., 2002, *O badaniach naukowych w dydaktyce geografii*. [w:] *Czynniki i bariery regionalnej współpracy transgranicznej – bilans dokonań*. 50 Zjazd PTG Rzeszów. Wyd. Oświatowe FOSZE, Rzeszów, s.485-499.
- Tracz M., 2004, *Rozwijanie umiejętności marketingowych nauczycieli geografii w środowisku szkolnym i pozaszkolnym*. [w:] *Kształcenie i doszkadzanie nauczycieli geografii w Polsce i krajach Unii Europejskiej w drodze do jednoczającej się Europy*. Wyd. Nauk. AP Kraków, s. 106-113.
- Wójtowicz B., 2004, *Strategia kształcenia nauczycieli w Akademii Świętokrzyskiej*. [w:] *Kształcenie i doszkadzanie nauczycieli geografii w Polsce i krajach Unii Europejskiej w drodze do jednoczającej się Europy*. Wyd. Nauk. AP Kraków, s. 74-82.

